

ՀՏԴ՝ 39

«ՄԱՍՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ
ԵՎ ԱՐԴԻ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ՄԵՎՆԱԲԱՆՈՒՄՆԵՐԸ
Կարինե Բազեյան

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն

Բանալի բառեր՝ մասնագիտության ազգաբանություն, գրադմունք, արհեստ, արհեստավարժ:

Մասնագիտությունների սահմանումները պատմականորեն փոփոխվել են գիտական-տեսական մոտեցումների և հենց ուսումնասիրության օբյեկտի զարգացման ընթացքում: Հոդվածում քննարկվում են մասնագիտությունների ուսումնասիրության տարբեր մոտեցումները, փորձ է արվում ներկայացնել «մասնագիտություն» հասկացության ավանդական ու արդի ընկալումները և մոտեցումները հայոց մեջ, հիմնավորվում է մասնագիտությունների ազգագրական հետազոտության կարևորությունը:

Նախաբան. Ազգագրական գիտության կարևորագույն օբյեկտներից մեկը՝ նյութական մշակույթը, այդ թվում՝ նաև տնտեսական գործունեության ձևերը, տեխնիկական քաղաքակրթության առաջընթացին զուգընթաց՝ դուրս են մղվում հետազոտական ծրագրերից, դառնում չպահանջված ոլորտ: Զանգվածային արդյունաբերական արտադրությունը, ուրբանիզացիայի պայմաններում առարկայական միջավայրի համընդհանրացումը, կարծես տարանջատում են արդի իրային աշխարհը և ավանդույթը (ավանդականությունը), ինչը պահանջում է հետազոտության նոր մոտեցումներ ու նոր մեթոդաբանություն: Այս առումով արդիական ազգաբանության մեջ առաջ է քաշվել նոր ուղղություն՝

«Մասնագիտությունների ազգաբանությունը», որը քաղաքի, տնտեսության ազգագրության ուսումնասիրության բաղադրիչներից մեկն է¹:

«Մասնագիտությունների ազգաբանություն» եզրույթը սահմանում է կոնկրետ մեթոդաբանական մոտեցում արդի կամ նորագույն շրջանի մասնագիտությունների ու մասնագիտական խմբերի առօրյա կյանքի տարբեր առումների ուսումնասիրության գործում: Նման ուսումնասիրությունները գալիս են բացահայտելու այն գիտելիքները, որոնք ձևավորվում են վերոհիշյալ խմբերի՝ տարբեր կարգավիճակում գտնվող, սակայն նույն գործով և առօրյա ընդհանուր ապրելակերպով միավորված մասնակիցների մեջ, ընդհանուր աշխատանքի ընթացքում²:

«Մասնագիտություն» հասկացությունը արևմտյան և ռուսական սոցիոլոգիական ու ազգաբանական հետազոտություններում

«Մասնագիտություն» երևույթը գոյություն ունի հազարավոր տարիներ, սակայն դրա նախորդ ձևերը չեն կարող դիտարկվել որպես ժամանակակից մասնագիտությունների պատմական հիմք: Արդի իրողության յուրահատկությունն այն է, որ մասնագիտականացման գործընթացն ընդգրկել է աշխատանքային գործունեության բոլոր ոլորտները, ինչի արդյունքում մասնագիտությունը դարձել է համընդհանուր սոցիալական ինստիտուտ, իսկ որևէ մասնագիտական խմբին պատկանելը՝ սոցիալական նույնականացման գլխավոր եղանակ (ի տարբերություն էթնիկականի, կրոնականի, դասայինի և այլն):

Մասնագիտությունների սոցիոլոգիան ձևավորվել է XX դարում՝ որպես սոցիոլոգիական գիտության ինքնուրույն ճյուղ, որն ունի ուսումնասիրության յուրահատուկ առարկա և զարգացել է սերտ համագործակցության մեջ այնպիսի ոլորտային ուղղությունների հետ, ինչպիսիք են աշխատանքի, արդյունաբերության, կրթության սոցիոլոգիան և այլք: Մասնագիտական գործունեությունը՝ որպես մարդկային գործունեության կարևորագույն ձևերից մեկը, իր արտահայտությունն է գտել սոցիալական փիլիսոփայության և սոցիոլոգիայի առաջատար ներկայացուցիչների աշխատություններում: Աշխատանքի հասարակական բաժանումով պայմանավորված մասնագիտական գործունեության բացահայտման տեսությունները զարգացրել են Կ.Մարքսը, Է.Դյուրկհեյմը, Մ.Վեբերը և այլք: Ընդ որում, մասնագիտությունների ուսումնասիրության խնդիրներն անմիջականորեն ենթարկվում էին հեղինակների սոցիոլոգիական հայե-

¹ Шепанская Т. Б. Сравнительная этнография профессий: повседневные практики и культурные коды (Россия, конец XX - начало XXI в.), «Наука», СПб, 2010.

² Романов П. В., Ярская-Смирнова Е. Р. Мир профессий как поле антропологических исследований, Этнологическое обозрение, 2005, N 5, с. 3.

ցակարգին³: Մարքսը, Մպենսերը, Դյուրկհեյմը «մասնագիտություն» հասկացությունը դիտարկում էին աշխատանքի բաժանման ու սոցիալական գործունեության տարանջատման դիտանկյունից: Աշխատանքի հասարակական բաժանման պատմականորեն առաջացած տիպերը, ըստ նրանց, պայմանավորված են պրոֆեսիոնալ գործունեության որոշակի ձևեր իրականացնելու ընդունակ արհեստավարժ մասնագետների՝ պրոֆեսիոնալների նկատմամբ սոցիալական պահանջարկի առաջացմամբ:

Հիմնախնդիրն ավելի լայն ու խորը ներկայացված է Մ.Վեբերի աշխատանքներում. նրան հետաքրքրում էին մասնագիտությունների զարգացման սոցիալ-պատմական առումները, դրանց տնտեսական գործառույթները, աշխատանքի մասնագիտական բաժանման տիպերը, անհատի մասնագիտական կոչումը և այլն: Մ. Վեբերը շեշտը դնում էր մասնագիտության միայն ամենաընդհանուր հատկանիշների վրա՝ այն սահմանելով որպես մասնագիտացված զբաղմունք, որն ամրագրված է որոշակի հասարակական խմբի կողմից: Այսպիսի լայն իմաստով մասնագիտությունների ցանկում ընդգրկվում էր ցանկացած զբաղմունք, որը հանդես էր գալիս որպես գոյատևման միջոց կամ ապահովում էր աշխատավարձ⁴:

Մ.Պարսոնսը իր 1930-ական թթ. աշխատություններում ուշադրությունը կենտրոնացնում էր մասնագիտացված գիտելիքի և մասնագիտական էթիկայի՝ որպես պրոֆեսիոնալիզմի երևույթը բնորոշող հատկանիշների վրա, որոնք տարբերակում էին մասնագիտությունները տարբեր զբաղմունքներից (մասնավորապես բիզնեսից և պետական ծառայությունից): Սրան համապատասխան, արդի իմաստով մասնագիտությունները, ըստ նրա, հիմնված են ինտելեկտուալ, գիտական գիտելիքի փոխանցման ինստիտուցիոնալացված համակարգի վրա, իսկ իդեալական մասնագիտությունները ակադեմիականներն են, քանի որ ապահովում են գիտելիքների՝ որպես բոլոր այլ մասնագիտությունների բազայի փոխանցումը⁵:

Մասնագիտության ժամանակակից ըմբռնումը հիմնված է պրոֆեսիոնալիզմի հատկանիշների նույն լրակազմի վրա, սակայն չունի մեկ ընդհանուր և հստակ սահմանում, ուստի և չկա ընդհանուր կարծիք առ այն, թե որ զբաղմունքները կարելի է սահմանել որպես մասնագիտություն: Բոլոր դեպքերում որպես «մասնագիտությունը» բնորոշող հատկանիշ շեշտադրվում են որոշակի

³ **Максимова Л. Н.** Социальное конструирование профессиональной культуры в современном российском обществе, Вестник СГТУ, 2012, N 4 (68), ст 245-253. <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnoe-konstruirovanieprofessionalnoy-kultury-v-sovremennom-rossiyskom-obschestve/viewer>

⁴ **Александрова Т.Л.** Методологические проблемы социологии профессий //Социологические исследования, 2000, N 8, стр. 16/11-17 <http://ecsocman.hse.ru/data/917/148/1217/002.ALEXANDROVA.pdf>

⁵ **Щепанская Т. Б.** Сравнительная этнография профессий, ст. 6.

մասնավոր գիտելիքները և էթիկան: Ըստ այդմ, պրոֆեսիոնալիզմը (արհեստավարժությունը) մասնագիտական գիտելիքի, էթիկայի, ինչպես նաև մասնագիտական գործունեության մեջ մշակութային նոր արժեքներ ներդնելու, պահպանելու, արտադրելու և փոխանցելու ունակության հիման վրա մասնագիտական գործունեություն իրականացնելու կարողությունն է: Պրոֆեսիոնալիզմը մասնագիտական մշակույթի ցուցիչ է. դա ցույց է տալիս որակն այն մարդու, որն ի վիճակի է իր աշխատանքում արդյունավետորեն կիրառել տեսական և գործնական գիտելիքները:⁶

Գիտելիքների սոցիոլոգիայի համատեքստում «մասնագիտություն» եզրի քննարկման մեջ գիտելիքը դիտարկվում է որպես ժամանակակից մասնագիտությունները բնորոշող հիմնական հատկանիշ. քննարկման առարկան դառնում է գիտելիքի մասնագիտացումը, դրա ինստիտուցիոնալացումը (հատուկ կրթական հաստատությունների առկայությունը), լիցենզավորման (արտոնագրում) կարգը (դրա գիտելիքների և դրա կիրառման հմտությունների պաշտոնական հաստատումը), ինչը իրավունք է տալիս զբաղվելու մասնագիտական գործունեությամբ: Պաշտոնական արտոնագրման կարգով հաստատված գիտելիքները համարվում են օրինական ճանապարհով մասնագիտության մեջ մտնելու հիմնական գործոնը: Միևնույն ժամանակ, գիտելիքներն ու դրա գործնական կիրառության հմտությունները կազմում են մասնագիտական գործունեության հիմքը, հետևաբար նաև՝ համայնքի անդամների սոցիալական կարգավիճակը և մասնագիտական ինքնության հիմքը:

Այն սահմանումները, որոնք մասնագիտության հիմնական հատկանիշը համարում են պաշտոնական արտոնագրման ընթացակարգով հաստատված գիտելիքը, նկատի ունեն, սակայն, նոր ժամանակաշրջանին բնորոշ մասնագիտությունների միայն մի պատմական ձևը, երբ ձևավորվեց բարձրագույն կրթության ինստիտուտների համակարգը՝ որպես հավաստագրման իրավունք ունեցող մարմին: Ընդ որում, դա սկզբում վերաբերում էր միայն հատուկենտ մասնագիտություններին, որոնցից շատերի՝ մեր օրերին բնորոշ կազմակերպման ձևերը կարելի է արձանագրել միայն XIX դ.վ.- XX դարասկզբին, երբ մասնագիտությունների տարածումը զանգվածային բնույթ է ստանում:

Եթե «մասնագիտություն» հասկացության սահմանման հիմքում դնենք եկամուտ բերող և հատուկ գիտելիքներ, հմտություններ ու վարքի կանոններ պահանջող գործունեությունը, ապա ուսումնասիրության շրջանակը բավականին ընդարձակ կլինի, որի մեջ կարող են ընդգրկվել նույնիսկ այն զբաղմունք-

⁶ Романов П. В., Ярская-Смирнова Е. Р. Мир профессий: Пересмотр аналитических перспектив // Социологические исследования, N 8, 2009, ст. 25-35.
<http://ecsocman.hse.ru/data/468/399/1224/Romanov.pdf>

ները, որոնց համար ամեննին էլ անհրաժեշտ չէ բարձրագույն կրթությունը, բայց որտեղ մշակվում են յուրատեսակ՝ «սեփական» գիտելիքներ և դրանց փոխանցման եղանակներ, իսկ կոնկրետ աշխատանքի տեսակի շուրջ առաջանում է սեփական կյանքի յուրահատուկ աշխարհը, ձևավորվում են ոճական առանձնահատկություններ և հարիտուս⁷:

Մասնագիտություն երևույթը սահմանող մյուս հատկանիշը պրոֆեսիոնալ էթիկայի կամ վարքի կանոնների առկայությունն է, որը պահպանելու նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնում է մասնագիտական հանրույթը: Էթիկայի նորմերը հիմնականում վերաբերում են մասնագիտական ծառայությունների մատուցման բնույթին, պատվիրատուի հանդեպ արհեստավարժների վերաբերմունքին, ինչպես նաև հենց իրենց ներքին փոխհարաբերություններին: Ուսումնասիրողները մասնագիտական էթիկայի ակունքները կապում են հոգևորականության ու արքունիքի կամ իշխող էլիտայի, գիլդիաների բազայի հիման վրա առաջացած մասնագիտությունների հետ: Էթիկայի նորմերի զարգացումը արտահայտվում է դրանց կանոնակարգման մեջ (մասնագիտությունների պաշտոնապես ընդունված կոդեքսում ամրագրվելով), որոնց խախտումը կարող է հիմք հանդիսանալ համապատասխան մասնագիտությամբ աշխատելու իրավունքից զրկելու համար⁸:

Վերլուծելով տարբեր մասնագիտական ավանդույթները՝ Շչերբանսկայան, որը դրանք ուսումնասիրում է ազգաբանության տեսանկյունից, եկել է այն եզրակացության, որ բացի վերոշարադրյալից, կան այլ ընդհանուր տարրեր՝ վարքի կարծրատիպեր, նշանների համակարգեր, ոչ ֆորմալ դիսկուրսի դրդապատճառներ և միջանձնային հարաբերությունների որոշակի կառուցվածք: Իրենց սոցիալական պրագմատիկայի տեսանկյունից այս տարրերը գործում են որպես մասնագիտական կարգավիճակի կառուցման միջոց⁹:

Ժամանակակից մասնագիտությունների ձևավորման ազգային ու պատմական յուրահատկությունները մեծ ազդեցություն ունեն էտալոնային կամ մոդելային մասնագիտությունների առանձնացման վրա: Ամերիկյան փորձի վրա հիմնված գրականության մեջ այդպիսիք են համարվում, այսպես կոչված, «ազատ» մասնագիտությունները՝ բժշկի, իրավաբանի և այլն: Այստեղ առաջին պլան է մղվում պրոֆեսիոնալ ինքնավարության կամ արհեստավարժների անկախության գործոնը (առաջին հերթին պետությունից), իսկ գիտելիքն ու կրթու-

⁷ Романов П. В. *Ярская-Смирнова Е. Р.*, Мир профессий, ст. 27.

⁸ Щепанская Т. Б. Сравнительная этнография профессий, ст. 11.

⁹ Щепанская Т. Б. Предметный мир технической цивилизации в этнографической перспективе: атрибуты профессии // Антропология социальных перемен. Исследования по социально культурной антропологии: сборник статей, [отв. ред. Э. Гучинова, Г. Комарова], М. 2011, ст. 177-196.

թյան համակարգի լիցենզավորման վերահսկողությունը դիտվում են որպես այդ ինքնավարության պահպանման պայմաններ¹⁰:

Ինչ վերաբերում է մեր մեջ խոր արմատավորված մասնագիտությունների բաժանմանը «բարձրի» ու «ցածրի», «բարդի» ու «պարզի», ապա դրա հիմքերը գտնվում են հենց մասնագիտությունների կառուցվածքում: Եթե «բարձր» մասնագիտությունների մի մասը ծագում է ի պատասխան կառավարման, առողջապահության, արտաքին և ներքին սպառնալիքներից պաշտպանվելու հասարակական պահանջների, ապա մյուս մեծ շարքը դուրս է եկել սիրողական բնույթ ունեցող զբաղմունքներից, որոնք դարավոր պատմություն ունեն:

Ըստ երևույթին, ցանկացած զբաղմունք, խիստ արտահայտված սոցիալական պահանջի դեպքում, ենթարկվել է մասնագիտացման: Հատկանշական է, որ աշխատանքի սոցիալական բաժանման ընթացքում նախ առանձնացել են այն մասնագիտությունները, որոնք հիմնված էին ոչ թե տեխնոլոգիական, այլ մտավոր աշխատանքի գործառույթների (բժիշկներ, քահանաներ, իրավաբաններ, արվեստագետներ, քանդակագործներ), այնուհետև կառավարման և կազմակերպման գործառույթների (պաշտոնյաներ, վերակացուներ) և վերջապես՝ արտաքին և ներքին թշնամիներից պաշտպանվելու գործառույթների (վարձու գինվորներ, զորահրամանատարներ, բանտապահներ, ոստիկանություն) հետ: Այս մասնագիտություններն ուղղակիորեն կապված չէին արտադրության հետ, բայց ընդհանուր պայմաններ էին ապահովում հասարակության գործունեության համար: Հետագայում, գյուղատնտեսությունից արհեստների անջատումով, սկսվում է աշխատանքի տեխնիկական բաժանման վրա հիմնված մասնագիտությունների զարգացման գործընթացը: Ինչ վերաբերում է գյուղատնտեսությանը, տնտեսության առաջնային ոլորտին, որը հազարավոր տարիներ սոցիալական արտադրության հիմնական ոլորտն էր, այստեղ մասնագիտական տարբերակումը ձգձգվեց մինչև 20-րդ դարը¹¹:

Մասնագիտությունների վերոհիշյալ ընկալումը բավականին ճշգրիտ համապատասխանում է Արևմուտքի նոր և նորագույն ժամանակներին հատուկ իրավիճակին: Այդուհանդերձ մասնագիտությունների նշված հատկանիշների մշակութային-յուրատեսակ բնույթը թույլ չի տալիս օգտագործել տրված սահմանումներն ազգաբանական հետազոտությունում, ինչը ենթադրում է պրոֆեսիոնալիզմի երևույթի այլ (ազգային, տարածաշրջանային, տեղական, պատմական) տարբերակներ հաշվի առնելու և այնուհետև դրանք միմյանց հետ համեմատելու հնարավորություն:

¹⁰ **Щепанская Т. Б.** Сравнительная этнография профессий, ст. 9.

¹¹ **Александрова Т.Л.** Методологические проблемы социологии профессий, ст. 16.

«Մասնագիտությունների» ուսումնասիրության վիճակը հայ իրականության մեջ. «մասնագիտություն» հասկացության ընկալումները հայոց մեջ

Հայագիտության մեջ, ցավով պետք է փաստել, այս թեմայով մինչ օրս որևէ լուրջ սոցիոլոգիական կամ ազգաբանական ուսումնասիրություն չի կատարվել¹², այդ պատճառով բառի կամ եզրույթի գիտական սահմանումները բացակայում են: Ուստի այս հասկացության ավանդական ու արդի ընկալումները փորձելու ենք պարզաբանել օգտագործելով տարբեր բառարանների բացատրությունները:

Պետք է նշել, որ թե՛ արևմտահայերենում, թե՛ արևելահայերենում «մասնագիտություն» բառը սկսվել է գործածվել 19-րդ դարի վերջից ու հատկապես լայն տարածում ստացել 20-րդ դարի սկզբին: Արևմտահայերենում «մասնագիտություն» բառն առաջին անգամ հանդիպում ենք 1884 թ. ֆրանսերեն-հայերեն բառարանում «spécialité» բառի թարգմանության մեջ. «2. մասնաւոր ուսմունք, վաստակք, մասնագիտութիւն»¹³:

Արևելահայերենում առաջին անգամ բառի բացատրությունը տրվել է Ս. Գաբամաճյանի 1910 թ. բառարանում. «մասնագիտութիւն – մասնաւոր բանի որակութիւն» և «մասնագէտ – մասնաւորապէս այս ինչ կամ այն ինչ բանով զբաղող մարդը»¹⁴: Գրեթե նույն բացատրությունն ենք տեսնում Ստ. Մալխասյանցի մոտ. «մասնագիտութիւն – 1. Մասնագէտ լինելը, մասնագէտի յատկութիւնը: 2. Առարկայի՝ աշխատանքի ճյուղ՝ որին մեկը նուիրում է¹⁵» և «Մասնագէտ – 1. նա որ նուիրված է մի առարկայի կամ առարկայի մի ճիւղի մանրամասն ուսումնասիրութեան: 2. Առարկան լաւ ուսումնասիրած, հմուտ անձ¹⁶»: Բառի մեկնաբանությունն ավելի է ընդլայնվում հետագա տարիների բառարաններում, այսպես. «Մասնագիտություն- 1. Մասնագէտ լինելը: 2. Գիտության՝ տեխնիկայի՝ արվեստի կամ առանձին բնագավառ: 3. Որևէ զբաղմունքի որակավորում: 4. փխբ. Հմտություն, վարպետություն¹⁷» կամ «Մասնագիտու-

¹² Բացառություն են կազմում Ռ. Օհանջանյանի «Մասնագիտության ընտրությունը պայմանավորող գործոնների մասին» զեկուցումը (Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը, հանրապետական վեցերորդ գիտաժողովի հիմնադրույթներ, Գյումրի, 2004, էջ 90-93), և նույն հեղինակի նույն թեմայով «Ընտանեկան արժեհամակարգի կառուցվածքը» հոդվածը (Արդի հայ ընտանիքը փոխակերպվող հասարակությունում (Մ. Գալստյան, Ռ. Օհանջանյան, Թ. Զաքարյան, Գ. Հակոբյան) Եր., 2017), որոնք չեն անդրադարձնում հասկացության իմաստաբանական հիմքերին:

¹³ **Բիզանդացի Ն.Ն.**, Բառագիրք ի գաղղիերեն լեզուի ի հայերեն, Կ. Պոլիս, 1884, էջ 1165:

¹⁴ **Գաբամաճյան Ս.**, Նոր բառագիրք հայերեն լեզուի, Տպագրութիւն Ռ. Սագաեան, Կ. Պոլիս, 1910, էջ 897:

¹⁵ **Մալխասեանց Ստ.**, Հայերեն բացատրական բառարան, Հայկական ՍՍՌ, Պետհրատ, Եր. 1944, էջ 262:

¹⁶ **Մալխասեանց Ստ.**, Նույն տեղում, էջ 261:

¹⁷ **Աղայան Էդ.**, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան» հրատ., Եր, 1976, էջ 971:

թին – 1. Արուեստի կամ գիտութեան ճիւղի մը մէջ ձեռք բերուած հմտութիւն: 2. Տուեալ ճիւղի մը մէջ հմտութիւն՝ վարպետութիւն¹⁸»:

Այսպիսով, եթէ 20-րդ դարասկզբին մասնագիտություն ասելով հասկանում էին ինչ-որ գործով զբաղված մարդու որակ կամ հատկություն՝ առանց նշելու զբաղմունքի ոլորտները, ապա 20-րդ դարավերջին ցույց են տրվում նաև ճյուղերը՝ արվեստ, գիտություն և տեխնիկա, ինչը, կարծում ենք, սահմանափակում է բառի իմաստը, որին կանդրադառնանք ստորև:

Հարց է առաջանում, իսկ ինչ համարժեք բառ կամ հասկացություն է օգտագործվել հայոց մէջ, մինչ «մասնագիտություն» հասկացության մուտքը հայոց լեզու: Նախ դիմենք հոմանիշների բառարանին, որտեղ գրված է. «Մասնագիտություն – 1. Տե՛ս Զբաղմունք, 2. Հմտություն, վարպետություն¹⁹», իսկ *զբաղմունք* բառի հոմանիշներն են «1. Գործ, աշխատանք, բան, զբաղանք (հնց.) (որևէ բանով զբաղվելը, աշխատելը): 2. Մասնագիտություն, պարապմունք, արհեստավարժություն, արհեստ (*պրոֆեսիա, որոշակի մասնագիտացում և հմտություն պահանջող աշխատանքային գործունեություն*)²⁰»: Հարկ է նշել, որ *զբաղմունք* բառը ևս գրական լեզվում է կիրառվում, քանի որ ժողովրդական խոսակցական լեզվում դրա փոխարեն օգտագործվել են թուրքերեն *սանիաթ* (սանատ, սանյաթ, սանահատ, սանիյաթ, սանհաթ, զանիաթ) բառը, որ դարձյալ ըստ բառարանների բացատրվում է որպէս «1. Արհեստ, 2. Պարապմունք, գործ, զբաղմունք²¹» և պարսկերեն *փեշակ* «1.Արհեստ: 2. Զբաղմունք, գործ»²² բառը:

Փաստորեն հայ ժողովրդի լեզվամտածողության մէջ «մասնագիտություն» բառի իմաստային հիմքը կազմում է «արհեստ» բառը: Դա արտահայտված է նաև միջազգային տարածում ունեցող «պրոֆեսիա» և «պրոֆեսիոնալ» բառերի թարգմանություններում: Մասնավորապէս 19-րդ դ.վ-20-րդ դ. սկզբի բառարաններում կարդում ենք «profession – կրթութիւն, վարժք, *արհեստ*, պարապումն»,²³ «profession – 2. *արուեստ*, բախտ, վիճակ, գործ»,²⁴ «профессиональный – պրոֆեսիոնել, կոչման, *արհեստք*, «փեշակի» կրթական-արուեստագիտական»: ²⁵ Այդ է վկայում նաև «պրոֆեսիոնալ» բառի հայերեն «արհեստավարժ» համարժեքը: Այսինքն, եթէ պրոֆեսիան հայերեն թարգմանվում է որպէս մասնագիտու-

¹⁸ Հայոց լեզուի նոր բառարան, Կազմեցին՝ Գ. արքեպ. Ճերէճեան, Փ. Տօնիկեան և Ա. Տէր Խաչատուրեան: Կ. Տօնիկեան և Որդիք Հրատարակչատուն, Պէյրուք, 1992, էջ 92:

¹⁹ **Սուքիասյան Ա.**, Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, ԵՊՀ հրատ., 2009, էջ 733:

²⁰ Նույն տեղում, էջ 297:

²¹ Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ. 5, Եր., ՀՀ ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտ, 2008, էջ 262:

²² Նույն տեղում, հ. 6, Եր., 2010, էջ 364: Նաև՝ Արդի հայերենի բացատրական բառարան, էջ 1517:

²³ **Աւգերեան Յ. Վ.**, Բառարան Անգղիերէն և Հայերէն: Մխիթարեանց Տպարան, Վենետիկ, 1868, էջ 564:

²⁴ **Բիւզանդացի Ն.Ն.** Բառագիրք ի գաղղիերէն լեզուէ ի հայերէն, էջ 995:

²⁵ **Дарбашьян А. С.** Полный русско-армянский словарь, Тифлис, 1906, ст. 918.

թյուն, իսկ պրոֆեսիոնալը՝ արհեստավարժ²⁶ կամ արհեստագետ²⁷, ուրեմն հայոց մեջ *արհեստ* բառն ավանդաբար ներառել է զբաղմունք, գործ, աշխատանք իմաստները: Եվ դա պատահական չէ, քանի որ արհեստը արժեհամակարգային նշանակություն ունի հայ ժողովրդի էթնիկական մշակույթում, այն հային բնորոշող այն երևույթն է, որ դարեր շարունակ նրա կեցության հիմքն է եղել, որի համար ժողովուրդը արհեստը համարել է «ոսկի ապարանջան» (Ճարտարուեստ հայ ժողովուրդը այսպես կը կոչէ արհեստը, ամեն բան է վեր համարելով զայն. ապարանջան մը՝ որ ոչ մեկը կրնայ թեւէն հանել, իլել)²⁸:

Որպես «մասնագիտություն» հասկացության ավանդական ձևի՝ արհեստին բնորոշ են այն բոլոր հատկանիշները, որոնք, ինչպես վերը ներկայացվեց, գիտնականների կողմից առանձնացվել են որպես դրա բնութագրիչներ. դրանք են՝ ա/ զբաղմունքի մասնագիտացումը (գործառույթները), բ/ որոշակի հասարակական խմբի նկատմամբ ամրագրվածությունը, գ/ գիտելիքը՝ որպես մասնագիտական աստիճանակարգի հիմք, հատուկ կրթությունը և արտոնագրման գործընթացը դ/պրոֆեսիոնալ էթիկայի կամ վարքի կանոնների առկայությունը:

Հակիրճ անդրադառնանք դրանց՝ արհեստների համատեքստում:

ա/ Հայոց մեջ արհեստների նեղ մասնագիտացումները դիտարկվում են արդեն զարգացած միջնադարում, երբ, այսպես կոչված, «մայր արհեստներից» սկսում են անջատվել մի շարք ինքնուրույն արհեստներ, որոնցից յուրաքանչյուրն ուներ իր առանձին ոլորտը²⁹: Մասնավորապես մետաղամշակության մեջ առանձնանում են երկաթագործությունը կամ դարբնությունը, պղնձագործությունը, ոսկերչություն-արծաթագործությունը, որոնք էլ իրենց հերթին բաժանվում են ավելի նեղ մասնագիտացումներ ներկայացնող արհեստների, այսպես. երկաթագործության մեջ՝ դարբնություն (աշխատանքային գործիքների պատրաստում), փականագործություն (փականների, կողպեքների, սողնակների ու ծխնիների պատրաստում), պայտագործություն (անասունների և կռչիկների պայտերի պատրաստում), պայտարություն (անասունների պայտերի ամրացում), մեխագործություն (գամերի ու մեխերի պատրաստում), շղթայագործություն (օղակ-շղթաների պատրաստում) և այլն³⁰, ոստայնանկության մեջ՝ մանածագործություն (տարբեր թելերի ու պարանների պատրաստում), ջուլհակություն (տարբեր գործվածքների պատրաստում), գորգագործություն և կարպե-

²⁶ Մուրադյան Ա., Խաչատրյան Ս., Ֆրանսերեն-հայերեն բառարան, Եր., 2010, Փրիթինֆո, էջ 891:

²⁷ Ասմազույան Հ., Հովհաննիսյան Մ., Անգլերեն-հայերեն բառարան, Եր., 1984, Հայաստան, էջ 734:

²⁸ Աճառեան Հ., Հայերեն գաւառական բառարան, Էմինեան ազգագրական ժողովածու, հ. Թ, Թիֆլիս, 1913, էջ 854:

²⁹ Առաքելյան Բ., Քաղաքներն ու արհեստները Հայաստանում IX-XIII դարերում, հ. 2, Եր., 1964:

³⁰ Աղանյան Գ., Երկաթագործական արհեստները հայոց մեջ 19-րդ դարում և 20-րդ դարակզբին// ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. II, Գյումրի, 1999, էջ 169-176:

տագործություն, երիզագործություն և այլն³¹: Հայերենում պահպանվել են հնուց եկած արհեստ-արհեստավորանիշ բազմաթիվ անվանումներ. հազարամյակներ շարունակ դրանք մշակվել, փոփոխվել, զարգացում են ապրել, և այժմ էլ շարունակվում է այդ գործընթացը³²:

բ/ Արդեն զարգացած միջնադարում նեղ մասնագիտացված արհեստավորները միավորվել են միևնույն կամ հարակից զբաղմունքը ներկայացնող կազմակերպություններում կամ համքարություններում: Համքարությունը հիմնականում արհեստավորների, առևտրականների և բանվորների մի եղբայրություն էր, որը ղեկավարում էր համքարության անդամների կողմից ընտրված ավագը³³: Դրանց խնդիրն էր լուծել արհեստավորների տնտեսական (հումքի ձեռքբերում, արտադրանքի իրացում և այլն), սոցիալական (արհեստակիցների փոխօգնություն, որբախնամ գործունեություն), հումանիտար (համայնական և մասնագիտական տոնածիսական արարողությունների կազմակերպում) և իրավական (պետություն-արհեստավոր, միջանձնային հարաբերություններ) պահանջները³⁴:

գ/ Համքարության մեջ չէին կարող ընդունվել և վարպետ ձեռնադրվել առանց որևէ արհեստի մասնագիտորեն տիրապետելու, իսկ այս *մասնագիտացումը* պահանջում էր երկար ժամանակ՝ նայած արհեստի տեսակին և դժվարությանը: Արհեստը սովորեցնելու ողջ պատասխանատվությունն ընկնում էր վարպետի վրա: Աշակերտն արհեստ սովորում էր փոքր հասակից, նրա ընդունման ժամանակը և տարիքը մի կողմից կախված էին արհեստի դժվարությունից, իսկ մյուս կողմից՝ աշակերտի ընդունակությունից: Որոշակի գիտելիքներ ու հմտություններ ձեռք բերելուց հետո աշակերտին շնորհվում էր ենթավարպետի կոչում, որի համար տրվում էր «գիր-վկայական»³⁵: Ենթավարպետից վարպետ դառնալու գործընթացը ևս ուղեկցվում էր հատուկ ծիսական արարողություններով և պարտադիր գործողություններով: Վարպետ ձեռնադրելու համար կարևոր պայման էր համարվում նաև թեկնածուի տարիքը, քանի որ հարիր ու վայել չէր անբեղ-անմորուս մեկին հավասարների շարքը դասելը: Մեկ աստիճանից մյուսին անցումը ինիցիացիոն (ձոնման) ծեսերի կիսաթատերա-

³¹ **Բազեյան Կ.**, Գործվածքն ու դրա հետ կապված արհեստները հայոց մեջ (XIX-XXդդ.)//Ավանդականը և արդիականը հայոց մշակույթում, Հայ ժողովրդական մշակույթ XV, Եր., էջ 404-413:

³² **Ավետիսյան Լ.**, Արհեստ-արհեստավորանիշ անվանումները հայերենում, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2015:

³³ **Աբրահամյան Վ.**, Հայ համքարությունները Անդրկովկասի քաղաքներում (18-20-րդ դարի սկիզբ), Եր., «Հայաստան» հրատ., 1971:

³⁴ **Աղանյան Գ.**, Ալեքսանդրապոլի էսնաֆությունները XIX դարում (համքարական ծիսակարգ)// ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. XI, Գյումրի, 2008, էջ 49-55:

³⁵ **Աբրահամյան Վ.**, Նշվ.աշխ., էջ 100-108:

կանացված շարք էր, որտեղ յուրաքանչյուր մասնակից ուներ իր դերակատարումը և մասնակցության աստիճանը: Քաղաքային կենսաձևին բնորոշ այս ծիսաշարքում իբրև վերապրուկ պահպանվել էին հնուց եկող հասակային և սոցիալ-մասնագիտական խմբերի անցումային ձևերն ու դրանց սոցիալականացման եղանակները³⁶:

ո/ Համաքարությունների սոցիալ-կարգավորող գործառույթներն իրավական ձևակերպում էին ստանում իշխանության բարձրագույն մարմինների կողմից հաստատված կանոնադրություններում: Բոլոր ներքին իրավական և այլ կենսական կարևոր հասարակական խնդիրները կարգավորվում էին այդ Կանոնադրությամբ և սովորութային իրավունքի նորմերով:

Այսպիսով, արհեստները կարելի է դիտարկել որպես մասնագիտությունների ավանդական ձևեր, քանի որ դրանք ունեն նույն հատկանիշները և իրականացնում էին բոլոր այն գործառույթները, որոնք նշվեցին վերևում, և ըստ այդմ, համապատասխանում են «մասնագիտություն» հասկացությանը տրված սահմանումներին: Մեր կարծիքով, արհեստավորների՝ մասնագետների փոխարկվելու գործընթացը պետք է դիտել որպես փոխհաջորդում, քանի որ 20-րդ դարում արհեստավորների ճնշող մեծամասնության գործի բնույթը փոխվեց. նա մասնագիտացավ որևէ ոլորտի արտադրության մեջ ու սկսեց «դեկավարել» զանազան գործողություններ կատարող մեքենան: Այդպիսով մեծացավ նույն արհեստը ներկայացնող մասնագիտացումների ու մասնագետների թիվը, որը տարեցտարի ընդլայնվեց:

Նոր մոտեցումները առավել ամբողջական ներկայացված են «Աշխատողների մասնագիտությունների, մասնագիտացումների և պաշտոնների Հայաստանի Հանրապետության դասակարգիչ»-ում, որտեղ *մասնագիտություն* բառը սահմանված է որպես «որոշակի ուղղվածություն ունեցող աշխատանքային գործունեություն իրականացնելու համար անհրաժեշտ գիտելիքների, հմտությունների և կարողությունների ինտեգրված/միասնական համակարգ, որը ձևավորվում է բերվում ուսումնառության տարբեր ձևերով և հաստատվում համապատասխան փաստաթղթով (դիպլոմ, վկայական, լիցենզիա, արտոնագիր, լիազորագիր)³⁷: Այս ցուցակը համապատասխանեցված է Զբաղմունքների միջազգային դասակարգչին և «ներկայացնում է բանվորների և ծառայողների՝ ըստ մասնագիտությունների, մասնագիտացումների և պաշտոնների դասակարգման, նրանց կողմից կատարվող աշխատանքների բարդության աստիճանի, աշխա-

³⁶ **Աղանյան Գ.**, Ալեքսանդրապոլի էսնաֆությունները XIX դարում, ... էջ 52:

³⁷ Աշխատողների մասնագիտությունների, մասնագիտացումների և պաշտոնների Հայաստանի Հանրապետության դասակարգիչ, ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարություն, 2011, <http://gortsq.am/uploads/documents/dasakargichner/masnagitutyunneri.pdf>:

տանքի պայմանների, մասնագիտությունների, մասնագիտացումներին և պաշտոններին ներկայացվող կրթության պահանջների վերաբերյալ տեղեկատվություններ»³⁸: Հարկ է նշել, որ ինչպես հայագիտության մեջ մասնագիտություններին նվիրված ուսումնասիրությունների բացակայությունը, այնպես էլ ոլորտին ծանոթ սոցիոլոգների ու ազգագրագետների խորհրդատվության անտեսումը հանգեցրել են նրան, որ հիշյալ ցուցակը կազմված է բազմաթիվ թերություններով ու անհարկի ծանրաբեռնված է հայ իրականությանը չհամապատասխանող մասնագիտությունների անուններով:

Եզրահանգում. Մասնագիտությունների աշխարհը անկայուն է և բազմազան: Դրանց խորհրդանշական սահմանները, որ հաստատագրված էին ավանդույթներով և պաշտպանված սովորույթային իրավունքի նորմերով, աստիճանաբար ջնջվում կամ վերափոխվում են: Որոշ մասնագիտություններ ընկղմվել են մոռացության մեջ, մյուսները միայն ամրապնդում են իրենց կարգավիճակը, իսկ երրորդները հայտնվել են եզրագծին: 20-րդ դարում գիտության, տեխնիկայի աննախադեպ վերելքը փոխեց մարդկանց կենցաղը, ի հայտ եկան նոր իրեր, գործիքներ, մասնագիտություններ, որոնց պատրաստման, սպասարկման, նորոգման համար անհրաժեշտ էին համապատասխան մասնագետներ, արհեստավորներ: Այս շրջանում նկատվում է մի շարք արհեստների նեղ մասնագիտացում. օրինակ, եթե նախկինում կոշիկ կարելու ողջ գործընթացը կատարում էր մի մարդ՝ կոշկակարը, ապա աշխատանքի մեքենայացման պայմաններում կատարվեց ոչ միայն աշխատանքի գործընթացի բաժանում (տակացուի պատրաստում, ձևարար և այլն), այլև ողջ գործողությունն սկսեց կատարել մեքենան, ուստի վերջինս սպասարկողին այլևս արհեստավոր չի կարելի կոչել:

Ինչպես տեսանք, այսօր հայոց մեջ մասնագիտությունը մեկնաբանվում է լայն իմաստով՝ որպես տնից դուրս գործունեության ձև, որը եկամուտ է բերում, պահանջում է որոշակի որակավորում և ամրացված է մարդկանց որոշակի խմբի, սակայն որի համար պարտադիր չեն ինքնավարությունը, մասնագիտական վարքի նորմերի առկայությունը և արտոնագրման համակարգը: Այս մոտեցմամբ մենք կարող ենք դրա մեջ ներառել զբաղմունքների շատ լայն շրջանակ, ինչն էլ արտահայտվել է «Մասնագիտությունների դասակարգիչ»-ում:

21-րդ դարը բերեց նոր մարտահրավերներ, որոնց հետ բախվում են մասնագիտական խմբերը պետության և շուկայի ուժեղացող ճնշման ներքո: Նախկինում երաշխավորված աշխատանքային հարաբերությունները դարձան ան-

³⁸ Աշխատողների մասնագիտությունների, մասնագիտացումների և պաշտոնների Հայաստանի Հանրապետության դասակարգիչ, ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարություն, 2011, <http://gortsq.am/uploads/documents/dasakargichner/masnagitutyunneri.pdf>:

կայուն ու անպաշտպան: Աշխատաշուկայում արդյունաբերական արտադրության, ծառայությունների ոլորտում և սոցիալական քաղաքականության մեջ նոր, գլոբալ գործընթացները հանգեցրին արհեստավարժության սոցիալական չափորոշիչների և մշակութային իմաստների փոփոխությունների: Ընդ որում՝ փոխվեցին ինչպես դասական մասնագիտությունները, այնպես էլ զբաղվածության նոր տեսակները: Մասնագիտական խմբերի շուրջ ձևավորված սահմանները գնալով տարրալուծվում, վերափոխվում և ամրապնդվում են այլ արհեստավարժների հետ մրցակցային պայքարի ընթացքում: Մենեջերների աճող իշխանությունը վերջիններիս թույլ է տալիս միջամտել մասնագետների որոշումների ընդունմանը, մեծանում է հաճախորդների/ապառազների կազմակերպությունների դերը, հասարակության մեջ զարգանում են ցանցային հարաբերությունները, աշխատաշուկան դառնում է ավելի ճկուն: Այս ամենը բերում է ժամանակակից հասարակության մեջ մասնագետների ինքնավարությանն ու իշխանության հիմքերի խարխլմանը: Ընդ որում՝ զբաղմունքների որոշ խմբերի հաջողվում է պահպանել պատմականորեն ձևավորված ավանդույթները, մյուսներին չեն բավարարում ռեսուրսները, և նրանք հանձնում են իրենց դիրքերը, երրորդները հարմարվում են և թարմացնում իրենց կորպորատիվ հիմքերը:

Այս խնդիրները լուրջ ազգաբանական ուսումնասիրության կարիք ունեն: Մասնագիտությունների մարդաբանական հետազոտությունը հիմնված է զբաղմունքների ոչ միայն ֆորմալ բնութագրերի, այլև (հիմնականում, որպես ելակետ) մասնագետի դիրքի ու կարգավիճակի վրա: Հետևաբար, մասնագիտությունը սահմանող հատկանիշների մեջ այն ներառում է ոչ միայն պաշտոնական որակավորումները, այլև ոչ ֆորմալ գիտելիքները, նորմերն ու հմտությունները, որոնք ուղղակիորեն ձեռք են բերվել գործընկերների՝ դաստիարակների, ուսուցիչների և աշխատակիցների հետ անմիջական շփման ընթացքում: Մասնագետների կյանքի աշխարհը «ներսից» ուսումնասիրելու, ենթադրյալ սոցիալական փոխազդեցությունների, ոչ ֆորմալ հարաբերությունների, կողմնակի դիտորդների աչքից թաքնված մշակութային պրակտիկայի հետազոտությունները կիրառական բնույթ ունեն և ուղղված են կառավարման մեթոդների զարգացմանը:

ТРАДИЦИОННЫЕ И СОВРЕМЕННЫЕ ВОСПРИЯТИЯ И
ТРАКТОВКИ ПОНЯТИЯ «ПРОФЕССИЯ»

Базеян К. Р

Ключевые слова: *антропология профессии, занятие, ремесло, профессионал, этнографическая точка зрения.*

Феномен профессии существует тысячи лет, и нет оснований рассматривать предшествующие формы всего лишь как подготовку к профессиям современного типа.

Особенность нынешней ситуации заключается в том, что процесс профессионализации охватил практически все сферы трудовой деятельности, в результате чего профессия стала универсальным социальным институтом, а принадлежность к профессиональной группе - главным средством социальной идентификации (в отличие от этнической, религиозной, классовой, сословной и т.п.).

Дефиниции профессий исторически изменились вследствие развития научно-теоретических подходов и изменения восприятия самого объекта исследования. В статье рассматриваются различные подходы к изучению феномена, выявляются традиционные и современные восприятия понятия «профессия» у армян, а также обоснована значимость исследования различных профессий с этнографической точки зрения.

TRADITIONAL AND MODERN PERCEPTIONS AND
INTERPRETATIONS OF THE CONCEPT OF “PROFESSION”

Bazeyan K.R.

Key words: *anthropology of profession, occupation, craft, professional, ethnographic perception.*

Although the phenomenon of *profession* existed for thousands of years, its former manifestations couldn't be viewed as a historical basis for current professions.

The peculiarity of the current situation we encounter today is that the process of specialization encompasses all areas of employment, as a result of which the profession has become a universal social institution. Hence belonging to any professional group is the main method of social identification (as opposed to ethnic, religious, class, etc.).

The definitions of the professions have been changed historically during the development of the scientific and theoretical approaches to the object of the study itself.

The article discusses different approaches to the study of *professions*. We try to present the traditional and modern perceptions and approaches of the term among Armenians and to justify the importance of its ethnographic research.

R e f e r e n c e s

1. **Abrahamyan V.** Hay hamk'arut'yunnery Andrkovkasi k'aghak'nerum (18-20-rd dari skizb), Yerevan, 1971(**In Armenian**).
2. **Acharrean H.** Hayeren gawarrakan barraran, Eminean azgagrakan zhoghovatscu, h. 9, Tiflis, 1913 (**In Armenian**).
3. **Aghanyan G.** Yerkat'agortsakan arhestnery hayots' mej 19-rd darum yev 20-rd daraskzbin, SHHK Gitakan ashkhatut'yunner, h. II, Gyumri, 1999 (**In Armenian**).
4. **Aghanyan G.** Alexandrapoli esnafut'yunnery XIX darum (hamk'arakan tsisakarg), SHHK Gitakan ashkhatut'yunner, h. XI, Gyumri 2008 (**In Armenian**).
5. **Aleksandrova T. L.** Metodologicheskiye problemy sotsiologii professiy, Sotsiologicheskiye issledovaniya,, 2008, N 8. 17 <http://ecsocman.hse.ru/data/917/148/1217/002.ALEXANDROVA.pdf> (**In Russian**).
6. **Asmagulyan H., Hovhannisyan M.** Angleren-hayeren barraran, Yerevan, 1984 (**In Armenian**).
7. **Agayan Ed.** Ardi hayereni bacatrakan barraran, Yerevan, 1976 (**In Armenian**).
8. **Arrak'elyan B.** K'aghak'nern u arhestnery Hayastanum IX-XIII darerum, h. 2, Yerevan, 1964.
9. Ashkhatoghneri masnagitut'yunneri, masnagitats'umneri yev pashtonneri Hayautani hanrapetut'yan dauakargich', HH Ekonomikayi nakhararut'yun, 2011, <http://gortsq.am/uploads/docu-ments/dasakargichner/masnagitutyunneri.pdf> (**In Armenian**).
10. **Avetisyan L.** Arhest-arhestavoranish anvanumnery hayerenum, Yerevan, 2015 (**In Armenian**).
11. **Bazeyan K.** Gortsvatsk'n u dra het kapvats arhestnery hayots' mej (XIX-XXdd.), Avandakanyyev ardiakany hayots' mshakuyt'um, Hay zhoghovrdakan mshakuyt', XV, Yerevan, 2010 (**In Armenian**).
12. **Biwzandats'I N. N.** Barragirk' i gaghghiyeren lezue i hayeren, K. Polis, 1884 (**In Armenian**).
13. **Yarut'iwn V. Awgerean.** Barraran Angghiaren yev Hayeren, Hayr Mkhith'areants' Tparan, Venetik, 1868 (**In Armenian**).

14. **Gabamachean S.** Nor barragirk' hayeren lezui, Tpagrut'iwn RR. Sagayean, K. Polis, 1910 (**In Armenian**).
15. **G. ark'episkopos Cherechean, P'. K. Tonikean, A. Ter Khach'aturean.** Hayots' lezui nor barraran, K. Tonikean yev Vordik' Hratarakch'atun, Peyrut', 1992 (**In Armenian**).
16. Hayots' lezvi barbarrayin barraran, h. 5, Yerevan, GAA Lezvi institut, 2008 (**In Armenian**).
17. **Suk'iasyan A.** Hayots' lezvi homanishneri bats'atrakan barraran, YePH, 2009 (**In Armenian**).
18. **Malkhaseants' St.** Hayeren bats'atrakan barraran, Haykakan SSRR petakan hratarakch'ut'yun, Yerevan, 1944 (**In Armenian**).
19. **Maksimova L. N.** Sotsial'noye konstruirovaniye professional'noy kul'tury v sovremennom rossiyskom obshchestve, Vestnik SGTU, 2012, N 4 (68), [https:// cyberleninka.ru/article/n/sotsialnoe-konstruirovanie-professionalnoy-kultury-v-sovremennom-rossiyskom-obschestve/viewer](https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnoe-konstruirovanie-professionalnoy-kultury-v-sovremennom-rossiyskom-obschestve/viewer) (**In Russian**).
20. **Dagbashyan A. S.** Polnyy russko-armyanskiy slovar', Tiflis, 1906 (**In Russian**).
21. **Romanov P.V. Yarskaya-Smirnova Ye. R.** Mir professiy kak pole antropologicheskikh issledovaniy, Etnologicheskoye obozreniye, 2005, N 5 (**In Russian**).
22. **Romanov P.V., Yarskaya-Smirnova Ye.R.** Mir professiy: Peresmotr analiticheskikh perspektiv, Sotsiologicheskoye issledovaniya, N 8, 2009, <http://ecsocman.hse.ru/data/468/399/1224/Romanov.pdf> (**In Russian**).
23. **Shchepanskaya T.B.** Sravnitel'naya etnografiya professiy: povsednevnyye praktiki i kul'turnyye kody (Rossiya, konets XX - nachalo XXI v.), «Nauka», SPb, 2010 (**In Russian**).
24. **Shchepanskaya T.B.** Predmetnyy mir tekhnicheskoy tsivilizatsii v etnograficheskoy perspektive: atributy profesii, Antropologiya sotsial'nykh peremen. Issledovaniya po sotsial'no kul'turnoy antropologii: sbornik ststey, [otv. red. E. Guchinova], M. (**In Russian**).
25. **Muradyan A., Khach'atryan S.,**Franseren-hayeren barraran, Yerevan, 2010 (**In Armenian**).

Ընդունվել է՝ 25.02.2020

Գրախոսվել է՝ 15. 05. 2020

Հանձնվել է տպ.՝ 27.05. 2020

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Կարինե ԲԱՉԵՅԱՆ՝ պատմ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ,

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայազիտական հետազոտությունների

կենտրոնի ավագ գիտաշխատող, էլ. հասցե՝ bazeyan60@mail.ru